

תקופת העלייה הראשונה נודעה בארגונים שהקימו את המושבות. ארגונים אלו, שרובם התארגנו במזרח אירופה, הקימו את ראשון לציון, רחובות, זיכרון יעקב ועוד. עם זאת, קמו במקביל גרעיני התיישבות של בודדים, כאשר הידועים שבהן היו אחוזת דוברובין הסמוכה ליסוד המעלה שבעמק החולה, ואחוזת ראובן לרר שבנס ציונה. אישית אני מעריך את האנשים הללו, והייתי נותן לא מעט על מנת לשבת איתם ערב אחד על כוס בירה. במאמר זה ניוודע למספר אנשים שכאלו – מרתקים ומלהיבים שהייתם שמחים להכיר ולו לרגע, ובראשם – אדם שייסד עיר.

ראובן לרר – האיש שייסד עיר

ראובן פצ'ורניק נולד ב-1832 למשפחה יהודית חסידית בגליציה שבפולין. בעודו ילד, כשנסקה סכנה לחיי היהודים, העבירו אותו הוריו למשפחה גרמנית בשם "לָרֶר" על מנת להבטיח את שלומו, והוא קיבל על עצמו את שם משפחתם כאות תודה. לרר רכש אחוזה גדולה למדי באודסה וניהל אותה בהצלחה. הוא היה לאיש עשיר – יהודי בעל אחוזה ברוסיה הצארית. יהודי חסיד עם זקן ופאות, מאוהדי חב"ד, אך גם מתומכי חובבי ציון.

כשכבר היה נשוי לפייגה (רבקה) והיה אב לילדים, פגש את גוסטב רייסלר, גרמני שהתיישב באזור מוכה ביצות וקדחת בארץ הקודש הנקרא "ואדי חנין" (עמק השושנים), ונכשל במאמציו להרוויח מהאחוזה שלו. רייסלר רצה להיפטר מאחוזתו הכושלת, ונסע לאודסה, שם היו לו מכרים. באודסה הוא פגש ביהודי בעל אחוזה – ראובן לרר. הוא סיפר לראובן לרר אודות האחוזה הנמצאת "בסמוך לירושלים", ולרר התלהב וחתם על חוזה בו במקום: האחוזה הטובה והגדולה ברוסיה, תמורת האחוזה הקטנה והכושלת בואדי חנין. מאוחר יותר התברר שהייתה סמוכה לגדרה ולרחובות ולא לירושלים. אשתו, פייגה, היתה עסוקה בטיפול באביה הערירי ומיאנה לבוא. כך הגיע לרר עם בנו משה, ומצא במקום אחוזה מוזנחת בה התגורר רק עבד סודני שהיה שייך לגוסטב רייסלר.

בשנת 1882 ערכו ראובן, משה והעבד שיפוצים בבית, ולאחר מכן חזר ראובן לרוסיה על מנת להביא את הרעייה והאם פייגה. היא עדיין סירבה לבוא ולהשאיר את אביה, וחששה לסכן את התינוקות. ראובן לקח אותה אל הרבי שלמה זלמן שניאורסון, ושאל: איזו מצווה מן השתיים חשובה יותר: מצוות כיבוד אב או מצוות יישוב ארץ ישראל? הרבי קבע כי שתי המצוות חשובות כאחת, אך נתן את ברכת הדרך. ראובן רכש כלים, זרעים, בהמות וכל הדרוש והכבודה כולה נסעה שוב לואדי חנין להתחיל במלאכה. למרבה הצער – עד מהרה הפסידו את כל כספם עד לפרוטה האחרונה ונאלצו ללוות כספים מן הברון רוטשילד.

במשך ארבע שנים גרה משפחת לרר לבדה, בודדה בנחלה ומסביבה ישובים ערבים. ללא רופא, אספקה או עזרה, מנותקים בחורף וקודחים בקדחת. אף על פי כן, הם המשיכו בשיפוצים ונטעו פרס חדש. בכך הפך ראובן לרר לפרדסן היהודי הראשון במושבות יהודה.

מספרים כי באחד מלילות חמישי נסעו ראובן ובנו משה להביא אספקה מיפו. המקומיים לא היו מוכנים למכור להם סחורה בהקפה, ולכן הם נאלצו לחזור בידיים ריקות. למשפחה לא היה קמח לאפיית חלות לשבת, אך באמצע הלילה נשמעה דפיקה בדלת וראובן הלך לבדוק מי הגיע. בפתחו את הדלת נפל פנימה שק מלא בזרעי חיטה. מיד קמו פייגה אשתו והילדים והחלו לטחון את זרעי החיטה ולאפות חלות לשבת.

בשנים הראשונות לישיבתם במקום אירחה משפחת לרר בביתה את בני משפחת בלאנדספלד, גרמנים טמפלרים מבית לחם שעסקו בגידול דבורים נודדות. הטמפלרים התוודעו לעוניה של משפחת לרר, והציעו להם ללמוד את מלאכת הכוורנות. כך למדו ראובן ובנו משה את מלאכת גידול הדבורים בכוורות מודרניות עשויות עץ, המיועדות לסגנון כוורנות נודדי. הן ניתנות לפירוק והעברה בקלות על גבי בהמות ממקום למקום על מנת לקרבן לפרחי העונה המתאימה ליצור דבש. לראשונה עוסקים יהודים במלאכת הכוורנות.

אל משפחת לרר מצטרפת משפחת בוקסר: שרה, אחותו של ראובן ובעלה אהרון, והם מקבלים מראובן בית לגור בו. משפחת לרר היא משפחה דתית, וראובן רוצה להקים "חדר" לילדי וללהתפלל במניין. בניגוד גמור לחוק התורכי ותוך סיכון ניכר, הוא מפרסם בנמל יפו "קול קורא" המזמין יהודים לרכוש חלקות אדמה ב"נחלת ראובן" במחיר נמוך ממקומות אחרים. אחד לאחד התקבצו אנשי "המניין הראשון" בין השנים 1887-1891: גולדה מילוסלבסקי, שלמה יפה, אברהם ילובסקי, אהרון אייזנברג, יוסף פלדמן, צבי הוכברג, שמואל הוכברג, שלמה פצ'ורניק ומיכאל הלפרן. בתחילה הם יושבים בנחלתו של ראובן, במרתף ובאורווה שהוסבה למגורים. תייר שביקר במקום ב-1889 תיאר את האחוזה במילים הבאות: **"ואדי חאנין... המושבה שם קטנה... איכריה הם רק אחד-עשר במספר"**.

אברהם ילובסקי, שהיה נפח, יוצא ראשון לגור מחוץ ל"נחלה". הוא בונה בית חמר על אם הדרך דרומה, שישמש למגורי משפחתו ולנפחיה. באחד מלילות חורף 1888 החליט אברהם להעביר את בני משפחתו ללינה ב"נחלה" מחשש שמי הוואדי ומי הגשמים יגרמו נזק לבית העשוי חמר. הוא עצמו נשאר ללון בביתו-סדנתו. באותו הלילה הוא נרצח בבקתתו על יד מרצחים ערבים, תוך התנגדות עזה מצדו ושימוש בגרזנו. ילובסקי נחשב לקורבן האלימות הראשון של היישוב היהודי המתחדש בארץ ישראל.

ב-1890 החליטו משפחות אייזנברג והוכברג לצאת מ"הנחלה" ולבנות את "הבית המשותף" על הדרך המובילה לנבי רובין. הבית נבנה כבית אבן בעל ארבעה חדרים, וחדר אחד הוקדש לצרכי ציבור: הוא היה לבית כנסת, בית ספר ובית ועד המושבה. בחצר עמד עץ תות עתיק יומין שבצלו התכנסו אנשי המושבה.

"הבית המשותף" הפך למקום התכנסות למנהיגי היישוב באותן שנים וכינוהו **"שוויץ החופשית"**. משום החופש והיוזמה הפרטית שאפיינו את חיי המקום, הגיעו לכאן גיעו בעלי השאיפות להגשים את חלום ההתיישבות העצמאית והבלתי תלויה. פה דנו בתוכניות ויוזמות יישוביות חשובות, והמקום הפך במהרה למרכז הבלתי מוכתר של היישוב בארץ.

יהושע ברזילי, מעסקני חובבי ציון, שנשלח לארץ בשנות ה-80 של המאה ה-19, כתב בעיתון "השילוח" שבכל אימת שרצה קצת שקט מן "הספקולציה המגונה באדמה" שאפיינה את השנים 1890-1891: **"לא מצאתי לי אז פינה אחת טהורה במובן הרוחני מואדי חנין... היו שם אז לילות של אסיפות ו"מיטינגים", שהיינו בהם ערים כל הלילה... הרבה רעיונות חשובים שקרמו עור וגידים אח"כ היו תוצאות של אסיפות אלה"**.

כאן החליטו על יסוד רחובות וקניית אדמות חדרה ע"י יהושע חנקין. כאן גם הוקמה הקרן הקרויה "כרם חיסכון": אהרן אייזנברג טען כי רק ע"י חסכון יוכל עם לבנות את ארצו. הוא הטיף לרעיון החיסכון באמצעות קניית קרקע בהווה על מנת שתשמש ביטחון ומשען לעת זקנה. הוא קנה מראובן לרר 300 דונם בהקפה, במחיר 13 פרנק לדונם, חילק ל-12 נחלות ומכרם למכריו וידידיו ב-30 פרנק לדונם.

כאן הוחלט על "אוטונומיית ואדי חנין" שנמשכה כעשר שנים. האוטונומיה – עצמאות מינהלית מהשלטון הטורקי. לפיכך כתבו את "ספר העדות והמקנה" לרישום הנכסים אשר החליף את משרדי הטאבו הממשלתי.

ב-1890 רכש מיכאל הלפרן 170 דונם מאדמות ראובן לרר במטרה להקים במקום "מושבת פועלים שכירי יום" ראשונה בארץ, על מנת לבנות בה את ביתו וכן מרכז פעילות ברוח עקרונותיו הסוציאליסטיים. בית ומרכז אשר הגדירו: "בית הפרולטריון חובב ציון" ובו "אגף האינולידים" לשיקום נפגעי לוחמי "מחנה יהודה" שגייס. מחנה זה היו פלוגות רוכבים להגנת ההתיישבות בארץ האבות ההיסטורית. כל זאת בימי השלטון התורכי העוין שרדף את ההתיישבות החדשה בארץ.

המטרה המרכזית בהקמת "מושבת הפועלים" באה לידי ביטוי בתקנונה: **"והיה כי ייחלש הפועל מסיבת בריאות או זקנה ולא יוכל להמשיך לעבוד כשכיר לפרנסתו יצטרף למושבת הפועלים, יקבל בה בית קטן וחלקת כרם ובה יעבוד לפרנסתו עד בוא יומו"**. רעיון מקורי לנושא הגמלאות. במיכאל עוד נעסוק בהרחבה בהמשך.

בתאריך כ"א טבת תרנ"א (1891) חגגו התושבים את ה"שמחה המשולשת": חנוכת "הבית המשותף", חגיגת הברית של בן כרמי, בנו בכורו של אהרון אייזנברג, והנחת אבן הפינה לבית הלפרן ומושבת הפועלים. קהל מוזמנים רב התכנס לחגוג את האירוע בחצר ה"בית המשותף", בהם מנהיגי הישוב. לפתע, בתוך ההתלהבות וההתרגשות פרץ אל מרכז החגיגה פרש אביר, מיכאל הלפרן, בראש פרשיו נותר עם סוסו מעל המדורה, שלף את חרבו, הכה על ימינו ונשבע: **"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני"**. בעוד דמו ניגר והקהל מריע, הניף דגל לבן שלאורכו ומצדיו יורדים שני פסים בכחול ובמרכזו מגן דוד כחול ועל הפס הכחול רקומות באותיות זהב המילים: **"נס ציונה"**. לראשונה, לאחר אלפיים שנות גלות, הונף דגל עברי לקול תרועות הקהל: **"יחי הדגל העברי"**.

לימים אומץ הדגל ע"י הקונגרס היהודי הציוני שהתכנס בבאזל ב-1897 כדגל הלאומי של הסתדרות הציונית והישוב בארץ. מאוחר יותר אומץ בידי מדינת ישראל כדגלה הלאומי. המילים

"נס ציונה" נשרו מהדגל והפכו לשם המושבה בה הונף. מקור השם בירמיהו ד', ו': "שֶׁאוֹ-נָס צִיּוֹנָה, הָעִיזוּ אֶל-תַּעֲמָדוֹ".

תל אביב לפני העיר תל אביב

בשנים 1902-3 רכשו מנהיגי "הסתדרות הפועלים עובדי האדמה בארץ ישראל" 840 דונם. חלק מהאדמות נקנו ע"י פועלים מואדי חנין שהחליטו להקים את "**אגודת תל אביב**". האגודה נשאה על דגלה את עיקרון השיתוף ומטרתה הייתה לבנות יחד את הבתים ברחוב, לבסס את עיבוד חלקותיהם על עזרה הדדית ולגדל טבק במשותף. למעשה הייתה זו התארגנות ראשונה בארץ ברוח עקרונות המושב.

רכישת קרקעות רחוב תל אביב וגבעת האהבה חיברה את שתי המושבות "ואדי חנין" בדרום ו"נס ציונה" בצפון שהתאחדו תחת השם "נס ציונה". הפועלים, שהפכו לאיכרים, בנו ברחוב תל אביב את בתיהם, וב-1907 – את הבית הציבורי הראשון במושבה, המשמש כיום כמוזיאון בית ראשונים.

כך הוקמה נס ציונה. במה שהתחיל כקבוצת חלוצים שעברה את כל הקשיים ביחד ובראשה איש עקשן אחד שהניע את הקבוצה כולה, הפכה המושבה במרוצת השנים לעיר בה מתגוררים כיום כ-45 אלף תושבים.

הרופא-החלוץ ד"ר חיים חיסין ביקר במושבה ב-1891, ופרסם סדרת כתבות על ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל עבור העיתון הרוסי "ווסחוד". כך הוא תיאר את ראובן לרר: "**לרר לא היה פופולרי בין שכניו, שבאו לגור באחוזתו; כלומר, אפילו הנחמה הנעימה של חברים ושכנים טובים לא הייתה לו. האנשים שגרו באחוזתו כעסו עליו, משום שהתחייב לבנות להם בתים, ולא יכול היה למלא הבטחתו במשך זמן רב, ולכן לא יכלו האנשים לבסס משקים עם בעלי-חיים. בנוסף לכך, באחוזת המבודדת הזאת לא היו שירותי רופא או בית-מרקחת, ולכן מתו רוב ילדיהם של בני הזוג לרר. מתוך שבעה-עשר בנים ובנות שנולדו להם, הגיעו לבגרות חמישה בלבד.**"

נחלת ראובן שופצה בנובמבר 2011 בהשקעה של כ-4 מיליון שקל, וכיום ניתן ואף מומלץ לבקר בה. במקום ניתן לראות את באר האנטילה המקורית ואת המוזאון לדבש – אותו ענף שיסד ראובן.

מיכאל ואריה הלפרן

ב-1.1.2017 ימלאו 100 שנים למותו של אריה הלפרן שנהרג בהגנה על... עזה. סיפורו הוא גם הסיפור שלנו. אולם לפני שנעסוק באריה, חייבים לדבר על אביו מיכאל – אחד האנשים הצבעוניים ביותר שהתהלכו כאן. אדם שנאמר עליו שליבו גדול כשריריו.

מיכאל הלפרן נולד בוילנה שבליטא בשנת 1860. הוא הצטרף, כמו יהודים רבים, לתנועה מרדנית רוסית בשם "נרודניה ווליה", שבין השאר הייתה אחראית לרצח הצאר אלכסנדר השני בשנת 1881. בעקבות רציחתו של הצאר פרצו פרעות ביהודים שהיו חסרי הגנה. יהודים נשדדו, נאנסו ונהרגו מבלי שהייתה להם יכולת להתנגד. בכל אותה עת לא רק שהשלטונות לא עצרו את הפורעים, אלא במקרים רבים לא התערבו בכלל.

מיכאל הלפרן עבר מעיירה לעיירה וניסה לשכנע את צעיריה להתארגן למיליציה חמושה שתוכל להגן על עצמה. מנהיגי הקהילות חששו מתגובת-נגד אלימה של השלטונות והפנו לו עורף. מיכאל ניסה לצעוק כי הגיע הזמן למרד המכבים ובר-כוכבא ולא רק לעוד תפילות ותחינות, אך קולו כמעט ולא נשמע.

הלפרן, שאביו הוריש לו סכום כסף גדול, הגיע בשנת 1885 לארץ ותרם כסף בכדי לרכוש את אדמות יסוד המעלה ונס ציונה מידי העות'מניים. הוא ניסה לגייס חבורות של יהודים צעירים בארץ בכדי להקים ארגון הגנה יהודי בשם "מחנה יהודה". בנוסף, הקים איגוד פועלים והצליח להסתכסך עם הברון רוטשילד. כאמור, בשנת 1891, בעת חנוכת בית בנס ציונה, **דהר מיכאל הלפרן על סוס בעת שהוא אוחד דגל בידו, לבן עם שני פסים כחולים ומגן דוד כחול באמצעו, עליו נרקמו המילים "נס ציונה"**.

בשנת 1903, בעקבות פרעות קישינב והפוגרומים הרבים שנעשו ביהודי מזרח אירופה, הסתובב הלפרן בדרום מערב רוסיה וקרא לצעירים יהודים לעלות לארץ ישראל ולהקים ארגוני הגנה עצמית. עקרונותיו של הלפרן היו הבסיס להקמת ארגון "בר-גיורא" ו"השומר" מספר שנים מאוחר יותר. אלכסנדר זייד, ממקימי ארגון "השומר", יאמר לימים כי חלם על כוח עברי עוד בגולה מפני ש"מיכאל הלפרן הדליק בנשמתו את החלום הזה. בארץ הוא היה היחיד שהבין אותי. השאר – גם בגלות וגם פה – לעגו עלי וקראו לי בעל הזיות".

הלפרן ומספר בחורים ערכו טיול ארוך בירושלים ובעבר הירדן כדי להכיר את הארץ. כמו רבים מבני דורו, התרשם הלפרן מאוד מהשבטים הבדואים שהתוודע אליהם בארץ. זמן קצר לאחר בואו ארצה התיידד ידידות אמיצה עם אחד השייח'ים הבדואים החשובים של עבר הירדן, שהעניק לו כמות ידודות סייח אציל. על פי המסופר, בפגישתם הראשונה והאקראית של השניים באתר האכסניה בשער הגיא (בערבית: באב אל-וואד) בדרך לירושלים, אמר לו הלפרן: "**במקום שדוהרים עתה על סוסיהם האצילים בני ערב החופשית דהרו פעם אבות אבותינו. ומי יודע אם השייח' עצמו אינו אחד מצאצאי שנים-עשר שבטי ישראל, שרבים מהם נשארו גם לאחר שגלינו מארצנו**".

אברהם קריניצי (ההוא מרמת גן) סיפר שבטיול לירושלים ביקשו גם לבדוק אפשרות למצוא נשים בדואיות לשם הקמת משפחה, כדי להביא צאצאים על פי רעיון "היהודי החדש", אך לבסוף הם ביטלו את התוכנית מחוסר ממון. הרעיון היה לזווג מוח יהודי עם עוז וכוח בדואי.

בהמשך עוד נעסוק בבנו של מיכאל הלפרן, אריה, אך לעת עתה נעסוק... באריה. בשנת 1911 הגיע קרקס ליפו, אשר גולת הכותרת שלו הייתה כלוב ובו אריה. מנהל הקרקס הציב אתגר לצופים ושאל מי מהם מוכן להיכנס לכלוב עם האריה. על פי הסיפור, הקהל הערבי פרץ בצחוק כאשר מיכאל הלפרן צעד קדימה. הלפרן נכנס לכלוב, הביט לאריה בעיניים והחל לשיר את המנון פועלי ציון "די שבועה":

*נְרִימָה יְדִינִי, נְרִים וְנִשְׁבְּעֵנוּ
בְּדָגְל צִיּוֹן, בְּאֲדַמַת הַמְּכֹרָה,
בְּכָל הַקְּדוּשׁ וְיִקְר לְכִלְנוּ,
בְּשֵׁם גְבוּרִים וְחֶרֶבִים הַשְּׁבוּרָה.*

*נִשְׁבְּעֵנוּ לְשִׁבְר אֶת כְּבָלֵינוּ שֶׁל עַמְנוּ
יְדִיו לְהַתִּיר, הַפְּצוּעוֹת וְכַבּוּלוֹת.*

לפרק על הרשע מעל צוארנו,
חומת הגולה לנתץ עד היסוד.

ואם גם נמותה אגב חלומנו,
אם גם לא נזכה הביאו לקצו –
אזי את הדגל נמסר לאחינו
והם שיביאו העם לארצו.

שיר זה עוד יתברר כמבשר את הבאות. המאורע נתן את הכותרת לספרו של יהואש ביבר אודות מיכאל הלפרן: "הגיבור מכלוב האריות".

מיכאל הלפרן היה ביחסים מצוינים עם העות'מניים. כבר בשנת 1905 הוא חבר למנהיגי "הטורקים הצעירים", ולאחר המהפכה בטורקיה בשנת 1908 זכה לקבל מהם דרגת כבוד. כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה היה ברור כי בנו, אריה, יתגייס לצבא הטורקי.

הלפרן נסע לאתיופיה לעשות נפשות אצל "ביתא ישראל" לרעיון תחיית המדינה העברית בארץ אבות, ולגייסם לשירות בצבא שחרור יהודי בארץ ישראל. הוא נעצר כעבור זמן מה על ידי המיליציה החבשית, הואשם בריגול, ורק בהתערבות הנציגות הבריטית באדיס-אבבה הוא גורש מאתיופיה.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה בקיץ 1914, ובשל שיבושי הדואר וסגירת הבנקים, פסקה להישלח אליו הקצבה הכספית שהיה מקבל מן האפוטרופוסים שהפקידה אמו על שארית ירושתו. נוסף על זאת – רכושו הרב ברוסיה הוחרם לאחר עלייתם לשלטון של הקומוניסטים הבולשביקים בנובמבר 1917. בחמש שנות חייו האחרונות נותר הלפרן כמעט ללא מקורות קיום והשמירה הפכה למקור פרנסתו העיקרי. בהיותו שומר בגימנסיה "הרצליה" בתל אביב נורה בחזהו ונפצע קשה, אך החלים וחזר למשמרתו.

הלפרן עמד לצד אנשי מחתרת ניל"י בתקופת גילוייה בתשרי תרע"ז (ספטמבר 1917), וזאת כנגד עמדת רוב היישוב אז. הוא נתן מקלט בצרפא ליוסף לישנסקי כשנמלט למטולה מפני הבולשת הטורקית ואנשי "השומר" שרדפו אחריו וניסו להתנקש בחייו.

לקראת סוף 1919, בתקופת מאורעות תל חי, הגיע הלפרן אל הגליל העליון. הוא נפטר בבית החולים בצפת ממחלות הצהבת והקדחת, ממנה סבל שנים רבות. כשהיה מטופל בבית החולים מצבו הורע אף יותר לאחר שהאחות שטיפלה בו התבלבלה ונתנה לו תרופה שגויה, אך הוא דרש ממנהל בית החולים שהאחות לא תפוטרו מעבודתה בשל כך.

הוא נטמן בחורשת האקליפטוסים על שם בורוכוב במושבה מחניים. בשנת 1920, בימי הפורענות שלפני נפילת תל-חי וכפר גלעדי, ננטשה מחניים על ידי תושביה. לוח העץ שהוצב על קברו של הלפרן הוסר על מנת למנוע חילולו על ידי הפורעים. רק בשנת 1941 הקימו אנשי ארכיון העבודה של "הסתדרות העובדים הכללית" מצבה על קברו, לאחר שנגבו עדויות על אתר הקבר מפי ותיקים.

בתו שולמית (מיטה) היגרה לאחר מות אביה לצרפת, שם נישאה לצרפתי קתולי. בנם, רנה (ליאון) אוואר (René Havard) היה לשחקן קולנוע ותסריטאי. הוא כתב את התסריט לסרט "מונית לטוברוק". רנה הוא נכדו היחיד שהאריך ימים.

לא אריה.

אריה הלפרן נולד בעיר סמולנסק שברוסיה. הוא היה דומה לאביו מיכאל: מהפכן ברוחו וספורטאי מצטיין. הוא עסק בספורט, ויכוחים על בעיות העולם ועבודות יד עדינות. ברבות השנים יאמר עליו אחיו כי הייתה לו נפש עדינה ורגישה.

בשנת 1913 עלה אריה לארץ בעקבות אביו, יחד עם אמו, אחותו ואחיו. המשפחה התגוררה בנווה צדק ואריה נרשם ללימודים בגימנסיה "הרצליה" בתל אביב. בשנת 1915, עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, ביקרו הטורקים בגימנסיה, ראו את מפגן הספורט של התלמידים, ו"הציעו" כי אלה יצטרפו אל שורות הצבא הטורקי. כך התגייסו תלמידי הכיתות הגבוהות לצבא הטורקי. רבים מהמגויסים עברו הכשרה באיסטנבול והפכו למתורגמנים או פקידים רמי דרג, זאת מאחר שבניגוד לרוב החיילים הטורקים הם יכלו לדבר ואפילו לכתוב במספר שפות.

אריה הלפרן התרוצץ ועמל קשות לשכנע את מפקד המחנה לשלוח אותו לחזית ארץ-ישראל – אזור עימות ולחימה שאליו כה נכסף. שלא כמו רבים מחבריו, שערקו מהצבא הטורקי, כתב אריה כי **"אינני יכול לערוך מצבא לו נשבעתי אמונים. לא אבייש את כבוד החרב העברית"**. משה שרת, אשר גם הוא היה קצין בצבא הטורקי, כתב כי **"אף אחד מהקצינים לא רוצה להישלח אל לב המערכה חוץ מהלפרן המשוגע שואף הקרבות"**.

ואולי בכלל אריה רצה להילחם בכדי להרשים את אביו, שהיה נעדר מהבית לתקופות ארוכות? לא פעם דיברו ילדיו של מיכאל הלפרן על כך שהיה בא הביתה לתקופות קצרות, קצרות מדי. ילדיו ומשפחתו התגעגעו אליו כמעט כל הזמן. אין לדעת מדוע רצה כל כך אריה להילחם בחזית, אך כפי שאמר פעם אלתרמן: **"האדם הוא חידה הפותרת חידות"**, והיא גם מייצרת אותן.

בשנת 1916 חזר אריה הלפרן מאיסטנבול היישר לחזית עזה, שם ניסו הבריטים לפרוץ אל העיר. לאחר ביקור קצר אצל משפחתו, יצא אריה להגן על עזה בשורות הצבא הטורקי כנגד הבריטים. הבריטים כבר היו בפאתי עזה והפגיזו בארטילריה ומהאוויר את החיילים הטורקים שהגנו על העיר בחירוף נפש.

אריה הלפרן נהרג בשורות הצבא הטורקי על גבעות עזה המשקיפות על קיבוץ בארי של ימינו. אחת מהן היא גבעת עלי מונטר – הגבעה עליה, על פי המסורת, עלה שמשון הגיבור עם שערי עזה. מקום קבורתו של אריה הלפרן לא נודע ולמעשה מעט מאוד ידוע לנו על מותו. בעיתונות נכתב כי **"בנו של הלפרן מוכרח היה ליפול על משמרתו. וכי יתואר לכם בנו של הלפרן אחרת? בנו של הלפרן נפל בשדה, בחפירה, כי נאמן היה כאביו"**.

מיכאל הלפרן רצה כל כך לראות את החייל היהודי החדש קם לתחייה, והנה בנו, אריה, נהרג בשורות הצבא הטורקי. יהודים רבים יהרגו מהצד השני, בשורות הצבא הבריטי, ובשורות כל מדינות אירופה שלחמו במלחמה המטרופת הזאת. יעברו עוד מספר שנים עד אשר תקום מדינת ישראל כפי שחלם מיכאל הלפרן, מדינה שתאפשר ליהודים להגן על עצמם ועל תושביה. מדינה שתאפשר לבניה להילחם כעם מאוחד בצבא משותף.

בנו השני של מיכאל, ירמיהו, יהיה חבר ב"הגנה", ב"בית"ר" ואחד ממייסדי הימאות העברית. על שמו נקרא רחוב "רב החובל" בירושלים.

מושב מצליח מושב של קראים

הקראים

מסענו ברמלה ובמושב מצליח מספק לנו הזדמנות לעסוק בזרם ייחודי ביהדות – הקראים. היהדות הקראית היא זרם שהתגבש בסוף המאה השמינית בבבל. זרם זה כפר בסמכות התורה שבעל-פה והסתמך על התנ"ך בלבד, על כן הם גם נקראים "בני מקרא". לפי המקורות "הרבניים", ובראשם גדול הלוחמים בקראים, הרב סעדיה גאון, פיצול הזרם נעשה על רקע אישי ולא אידיאולוגי, וזאת סביב המחלוקת על מינויו של ראש הגולה בבבל. לאחר מותו של ראש הגולה העדיפו הגאונים למנות את הבן הצעיר והחסיד, חנניה, ולא את הבכור, ענן. האח הבכור לא השלים עם המינוי הזה, והוא מינה עצמו כראש הגולה האמיתי. הרבניים נלחמו בענן והפילוהו כי מרד במלכות עד שלבסוף נשלח לכלא. עם שחרורו ייסד ענן את הזרם הפורש.

ההלכה הקראית התבססה, כאמור, על מקורות התורה שבכתב בלבד. על כן החמירו מאוד בעניינים שונים, כמו בהלכות שבת. לדוגמה, הם אסרו על השארת אש דולקת בשבת וכן על יציאה מהבית, אם כי נסוגו מהדרישה המחמירה עם הזמן. מובן שהקראים אינם חוגגים את חנוכה שהרי מדובר באירוע פוסט-מקראי.

עד מהרה הבינו הוגי הדעות הקראים, שאינם יכולים לטעון על היותם היהדות המקורית, אם היא נוסדה במאה ה-8 בלבד. לכן קבעו שהחלוקה בין קראות ליהדות רבנית החלה עוד בתקופת בית שני, ושהפרושים, הם אבות הרבניים, הם אלה אשר פרשו מהזרם המקורי ביהדות. הקראים טענו אם כן, שהם הם היהודים המקוריים.

במאות ה-9 וה-10 התפשט הזרם הקראי בקהילות ישראל, ובמקומות מסוימים היוו בני העדה את הרוב היהודי. גם בירושלים התבססו הקראים, ועד היום ניתן לראות ברובע היהודי שרידים של בית-כנסת קראי עתיק. אצל הקראים, כמו אצל "הרבניים", הייתה ירושלים מוקד של עלייה לרגל.

החל מהמאה ה-12 הוקמו מרכזים קראים במזרח-אירופה. המרכז החשוב היה בחצי-האי קרים שבדרום רוסיה.

יהודים או לא יהודים?

אין ספק שעד סוף המאה ה-19 לא ראו הקראים את עצמם כיחידה שמחוץ לכלל העם היהודי. הם אמנם לא קיבלו את המסורת שבעל-פה של ההנהגה הרבנית, ואולם הם לא ראו בכך הכרזה על ניתוק מוחלט מהעם היהודי. הוגי הדעות של הקראים אף שאפו להחזיר את הרבניים אל דרך האמת מבחינתם. במשך מאות שנים היה, על פי רוב, גורלם של הקראים כגורלם של שאר היהודים. קראי ליטא גורשו ממדינתם יחד עם היהודים, בשנת 1495, חובות המסים של "ועד ארבע ארצות" חייבו גם את הקראים, ולרוב כינו הקראים את שאר היהודים בשם "אחינו בני ישראל" או "אחינו הרבניים".

הרמב"ם חשב שיש לקרב את הקראים ולהחזירם בתשובה. אמנם הוא היה פסקני שיש לנהוג בתקיפות כנגד אדם ש"כפר בתורה שבעל פה במחשבתו... אבל בני התועים ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם... הרי הוא כאנוס... לפיכך ראוי להחזיר בתשובה ולמשכם בדברי שלום שיחזרו לאיתן התורה". כלומר, שיש למצות את הדין בכל חומרתו כנגד מי שנתפס למינות במודע, ואילו אדם שגדל בסביבה חינוכית ומעצבת לא-נורמטיבית – ייחשב כאנוס. הקראי הוא אם כן "תינוק שנשבה" והוא עדיין נחשב כחלק מהעם היהודי. כך למרות המחלוקות העקרוניות, הייתה לרוב תמימות-דעים אצל הרבניים והקראים כאחד ששני הזרמים הם ממוצא יהודי.

השינוי המשמעותי החל בסוף המאה ה-18, כשהקראים במזרח-אירופה ביקשו להציג את עצמם כלא-יהודים. באותה תקופה פנו ראשי העדה בחצי-האי קרים אל השלטון הרוסי בבקשה להשוות את זכויותיהם לאלה של התושבים הרוסים בטענה שאין הם יהודים. ואכן, בשנת 1863 העניק השלטון הרוסי שוויון זכויות לקראים, **דבר שהיהודים ברוסיה יכלו רק לחלום עליו.**

לאחר שהושאו זכויותיהם השתלבו הקראים בחברה הרוסית בפקידות הגבוהה ובתפקידי קצונה בצבא. בעקבות המהפכה הבולשביקית ברחו רבים למערב-אירופה, שם ייסדו קהילות קטנות בצרפת, באיטליה ובגרמניה.

לפני מלחמת העולם השנייה חיו באירופה כ-10,000 קראים, וריכוזם הגדול היה בברית-המועצות. שאלת מוצאם של הקראים הפכה להרת גורל עם פרסום חוקי נירנברג בשנת 1935. נציגי העדה הקטנה שבברלין ביקשו מהשלטונות להוציאם מכלל מעמד היהודים. השלטון הנאצי קיבל את טענתם, לאחר שמדענים גרמנים קבעו כי הקראים הם, ככל הנראה, ממוצא טטארי. באחד התזכירים גם "ידעו לקבוע" שהקיבוץ התורכי-מונגולי ישב בקרים עוד במאה ה-9, ושמיסיונרים יהודים מממלכת הכוזרים הם אלה אשר העבירו אותם ליהדות.

הקראים במדינת ישראל

כיום נמצא הריכוז הגדול של הקראים במדינת ישראל. קראים אלה עלו ארצה מארצות ערב לאחר הקמת המדינה. כ-4,000 נפשות עלו ממצרים ועוד כ-1,000 מעיראק. כאן טמון ההבדל הגדול בין קראי המזרח לקראי המערב: אם קראי מזרח אירופה התנכרו לגורל היהודים, הרי שקראי צפון אפריקה וארצות המזרח קשרו את גורלם עם "אחיהם הרבניים". בין היתר, היו קראים שנרשמו כחברים בהסתדרות הציונית העולמית וסייעו במאמץ העלייה לארץ. כאן המקום להזכיר את **משה מרזוק**, מבני הקהילה הקראית, אשר נעצר והועלה לגרדום במצרים בעת

הפרשה הידועה כ"פרשת לבון". מרזוק קבור כיום בבית העלמין הצבאי בהר הרצל, לא הרחק מחברי תנועת ניל"י – אבשלום פיינברג ויוסף לישנסקי. קשירת הגורל המשותפת מוצאת את ביטויה גם בעשרות חללי מערכות ישראל מבני העדה הקראית.

"המרכז הארצי" של הקראים נמצא כיום ברמלה, וניתן למצוא ריכוזים גם באשדוד, בעכו, באפקים, בבת-ים ובבאר-שבע. הקראים גם הקימו שני ישובים: **מצליח, הממוקם ליד רמלה והנקרא על שמו של הקראי סהל בן מצליח** שפרסם קול-קורא לעלייה מהגולה לארץ במאה ה-10, והמושב רנן שלייד אפקים.

נבי רובין בשפך נחל שורק

אבות האומה הישראלית, כמו גם נביאי ישראל, זכו באסלאם האורתודוקסי לכבוד מיוחד ולמעמד רם. הקוראן הזכיר את שמותיהם של אחדים מהם, והאסלאם העממי הפלסטיני העצים עוד יותר את מעמדם והתייחס אליהם כאל נביאים קדושים. קברי אחדים מהם, דוגמת קברי האבות בחברון, קבר רחל, קבר יוסף וקבר שמואל הנביא, הם חלק מרשימה ארוכה של מקומות מועדפים על מוסלמים פלסטינים להשתטחות ול"זיארה" – עלייה לרגל לקברי נביאים וקדושים. בצד הזיארה של יחידים ושל קבוצות קטנות, התפתח באסלאם העממי הפלסטיני גם ה"מוסם" – מועד קבוע בשנה לזיארה המונית לקברי קדושים. רק קברי קדושים אחדים זכו למוסם.

שני אירועי המוסם שמשכו אליהם קהל רב יותר מכל זיארה אחרת נקשרו לקבריהם של שני נביאים הקשורים בבני ישראל: **נבי מוסא (משה)**, על הדרך מירושלים ליריחו, ו**נבי רובין (ראובן בן יעקב)**, ליד שפך נחל שורק. רבים סבורים שבעקבות גירוש הצלבנים פעלו הממלוכים לאסלאמיזציה של אזור החוף. בין השאר הם עשו זאת באמצעות עידוד הזיארה לאתרים המצויים על הדרך הראשית בין קהיר לדמשק, לצורך חיזוק השליטה וההגנה על האזור.

בתקופת שלטונו של מוחמד אגא א-שאמי, שכונה "אבו נבוט", ביפו (1805-1818) עלתה רמת הביטחון באזור, וחל גידול במספר משתתפי המוסם של נבי רובין. אבו נבוט שיפר את הדרכים המובילות למקאם, הקים מערכת של סבילים (מתקני מים ציבוריים) בדרכים המובילות לאתר

ובסביבתו ודאג לאספקת צורכי העולים. בין השאר דאג להפוך את שבטי הבדואים באזור לגורם מסייע לעולי הרגל, ושילם להם שכר קבוע בעבור שמירה על הדרך ובעבור תחזוקת הסבילים והמקאם כל ימות השנה.

בשנת 1899 הוחלט להרחיב את הקומפלקס של נבי רובין, שהפך למוסם המרכזי באזור החוף. המשימה הוטלה על מנהל ההקדש של נבי רובין, עבד אל-מג'יד אל-תאג', שמימן את הפרויקט מכספי ההקדש ושהובטח לו כי אוצר המדינה יחזיר לו את כל ההוצאות. ואולם, האוצר המדינה החזיר בסופו של דבר רק חלק קטן מההוצאות האדירות.

לאחר סיום השלטון העות'מאני עבר ניהול ההקדשים והמקאם, כשאר המקומות הקדושים האסלאמיים, לידי המועצה המוסלמית העליונה, ועד 1948 המשיך הממונה על הקדשי המקאם לקיים את בית התמחוי השנתי במקום. ניהול 33,000 הדונמים עבר אף הוא לניהול המועצה המוסלמית העליונה, וזו יזמה פרויקטים רבים במרחב, שחלקם נראים עד ימינו: הקמת ברכות מים, חפירת בארות, בניית תנורים לאפייה, התקנת משאבות מים ועוד. נוסף לאלה יזמה המועצה נטיעה של כעשרת אלפי עצי אקליפטוס לייבוש הביצה באזור.

המוסם של נבי רובין נמשך כחודש ימים ורוב השהייה במקום נוצלה לבילויים "חילוניים". במקום נערכו בין השאר מרוצי סוסים, תחרויות שיט, תחרויות היאבקות, הקרנת סרטים ומופעים. הביקור בנבי רובין היה בדרך כלל ביקור משפחתי, בו השתתפו נשים וגברים כאחד. רבים תיארו את העלייה לרגל כמסע למקום בילוי קיצי.

הזיארה לנבי רובין נמשכה באופן רצוף במשך מאות שנים והופסקה ב-1948. מאז לא נערך מוסם במקום, האתר הוזנח, החולות כיסו חלקים גדולים מהמתקנים באתר, וצריח המסגד קרס בשנת 1993. בשנים האחרונות החלו מאמינים יהודים לפעול במקום: הסמלים האסלאמיים הוסרו ממנו ובמקומם הונחו סמלים יהודיים. כך הופך **לאיטו המקאם העתיק של נבי רובין לאתר פולחן יהודי**.

תודות :

לאורי הרטמן על העריכה.
לגאי קהילה הטייס על הסיירה

קישור לסרטון: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט Google Earth: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט עמוד ענן: [לחץ כאן](#)
קישור למסלול בעמוד ענן: [לחץ כאן](#)
המסלול בפורמט gpx: [לחץ כאן](#)
למזג אויר במנחת ראשון: [לחץ כאן](#)
למפת Google Maps: [לחץ כאן](#)

עד הפעם הבאה- נתראה!!!
אבי הרטמן